

Gál Katalin¹¹ - Pásztor Rita¹²

Rurális stratégiák az urbanizáció korában. Az Érmellék példája¹³

Amikor már a világ lakosságának a fele városokban él, fontos megérteni, hogy milyen fejlesztési irányokat fogalmaznak meg a vidéki térségek, és hogyan reagálnak az urbanizációs folyamatok által előidézett kihívásokra. Fontos figyelmet fordítani arra, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a társadalmi jólét előmozdítása érdekében. A területi kohéziót vizsgálva Bihar megye érmelléki kistérségének 12 településén a 2021-2027-re szóló helyi fejlesztési stratégiák tartalmát elemeztük társadalmi, főképp demográfiai és gazdasági szempontból.

*Kulcsszavak: urbanizáció, területi kohézió, fejlesztési stratégia, Érmellék
JEL-Kód: J10, J40, R10*

Rural Strategies in the Age of Urbanization: The Example of Érmellék

When half of the world's population already resides in urban areas, it is important to understand what development directions rural areas are formulating and how they respond to the challenges caused by urbanization processes. Urbanization generally brings changes in the structure of the labor market, infrastructure, and the residential environment and community life. It is important to consider the impact of urbanization on various social groups, for example how the composition and dynamics of residential communities are changing, and how this affects inequalities and inclusiveness. Through analysis, we can gain a deeper understanding of the social consequences of urbanization. It is important to pay attention to what opportunities are available to promote social welfare. Examining the territorial cohesion, we analyzed the content of the development strategies for 2021-2027 in the 12 settlements of the sub-region of Bihar County from a social, mainly demographic and economic point of view. These can be considered the main factors affecting territorial cohesion.

*Keywords: urbanization, territorial cohesion, development strategy, Érmellék
JEL-Code: J10, J40, R10*

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2024.24>

Bevezetés

A 21. századot az „első urbanizációs századként” ismerjük el, hiszen a világ népességének több, mint fele már városokban él. Az EU-ban öt ember közül négy városban telepszik le. Ebben a vonatkozásban további növekedés várható, statisztikai prognózisok szerint a városi lakosság 2050-re eléri a 68%-ot. Ezek az adatok kiemelkedő fontossággal bírnak a településfejlesztési stratégiák szempontjából, mind a városi, mind pedig a vidéki területeken (ADR 2021).

Ahhoz, hogy megértsük egy rurális térség fejlesztési irányait és azt, hogy az egyes települések hogyan reagálnak az urbanizációs folyamatok kihívásaira, érdemes megvizsgálni, hogyan alakítja át az urbanizáció a társadalmi szerkezetet és a közösségi kapcsolatokat. Az urbanizáció általában változásokat hoz a munkaerőpiacban, a kulturális életben, valamint az infrastruktúrában és a szolgáltatások elérhetőségében is (Czikkely 2018). Az urbanizációs folyamat egyik következménye a vidékről a városba való vándorlás. Ez eredményezheti a vidéki

¹¹ PhD, szociológus, egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem, Partium Christian University, katalin.gal@partium.ro

¹² PhD, szociológus, egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem, Partium Christian University pasztor.rita@partium.ro

¹³ Jelen tanulmány a 2023-ban, a Magyar Tudományos Akadémia Domus Szülőföldi Ösztöndíjprogramja támogatásával megvalósult *Trendek és mintázatok az érmelléki munkaerőpiacon* című kutatás eredményeire épül.

területek demográfiai összetételének változásain túl – előregedés, alacsony születési arányszám stb. – az elnéptelenedését is (Johnson – Lichter 2019). Ezzel összefügg a vidéki területek gazdasági, környezeti degradációja és a hátrányos helyzet kialakulása (Delgado-Viñas 2019). A vidéki lakosságra az alacsony vásárlóképesség jellemző, épp a munkalehetőségek korlátozottsága okán, illetve a mezőgazdasági vállalkozások visszaszorulás, megszűnése miatt (Masot – Gascon 2021). A falu hagyományos funkciója, amely kislétszámú népességet és mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelemszerzési formát jelent, átalakult, nem áll fenn az a reláció, hogy a falun való élés mezőgazdasági munkát jelent (Beluszky – Sikos 2007).

A településfejlesztési elemzésekben megjelennek a külső és belső erőforrások felhasználásának lehetőségeit vizsgáló elméletek. Napjainkban felértékelődött az endogén fejlődésméleti irány. E szerint a fejlődés a saját erőforrásokban rejlő potenciálra épül. Ide sorolhatók a térségi adottságok, amelyek megfelelő körülmények között felhasználhatóvá válnak, ösztönözhetőek (Bodnár 2020). Minden esetben a helyi adottságok és a helyi tényezők kulcsfontossággal bírnak a fejlesztési politikák sikerességének tekintetében, annál is inkább mert ezek segítik elő a fejlődés fenntarthatóságát (Dinya 2013, Káposzta 2014).

A „vidékfejlesztés” kifejezés általában arra a cselekvési csomagra utal és olyan kezdeményezéseket jelent, amelyek célja az életszínvonal javítása a városi területekhez közeli közösségekben, a tulajdonképpeni vidéki területeken és az elszigetelt területeken, beleértve gazdasági, társadalmi, környezeti/ökológiai dimenziókat. A vidékfejlesztés számos dimenzió mentén mérhető (Pavel – Moldovan 2017). Az EU vidékfejlesztési stratégiája segíti a releváns indikátorok meghatározását. Az Európai Unió kohéziós politikája erősebb, összekapcsoltabb, reziliensebb és prosperálóbb vidéki területek létrehozásában látja a fejlődés lehetőségét (Európai Bizottság 2024).

Románia vidéki jellemzői tükrözik az előzőekben felvetett tényezőket. Az országos statisztikai adatok szerint 2020-ban az ország lakosságának 46,1%-a élt vidéken, ugyan ez az arány 1972-ben még 62,4% volt. A közel 9 millió lakos él az ország területének 87%-án, vidéken a népsűrűség 62 fő/km², míg városi környezetben ez 522 fő/km². A megközelíthetőség tekintetében országos átlagban egy román vidéki régióban élő személy 87 percre talál a lakóhelyétől egy nagyvárost (200.000 lakos vagy annál több), egy közepes várost (100.000 lakosnál több) 60 percre talál, egy sürgősségi ellátást nyújtó kórház 25 perc alatt érhető el és egy középiskola 20 perc alatt. Ezek a tényezők idő- és térbeli hierarchiát generálnak a vidék és a város között. A városi térségek alakítják a helyi gazdasági teljesítményt, a demográfiai trendeket és a területi konnektivitást. Ugyanakkor utalnak a vidéki területek által felhalmozott hátrányokra is (ESPON 2022).

A vidéki települések helyzetének elemzése során fontos figyelembe venni, hogy hogyan befolyásolja az urbanizáció a demográfiai jellemzőket és az oktatási lehetőségeket a térségben. Például az elvándorlás és az öregedő népesség kihívást jelenthet a közösségek számára. A fejlesztési stratégiák ezekre a kihívásokra próbálnak reagálni. Emellett fontos megvizsgálni, hogy hogyan lehetne elősegíteni a gazdasági fejlődést és az állampolgárok jólétét vidéken, figyelembe véve az esetleges korlátozott erőforrásokat és lehetőségeket. A területi kohézió megvalósításához szükséges tudni, hogy mi okozza az egyenlőtlenséget, ismernünk kell a terület sajátosságait társadalmi és gazdasági szempontból. Az oktatás, a vállalkozói környezet és a közigazgatás tekinthetők a területi kohézió alapvető pilléreinek.

A stratégiák olyan dokumentumok, amelyek ötvözik mindezeket az elemeket. A stratégia egymással összehangolt szándékok, döntések együttesét képezi, amelyhez a célok eléréséhez szükséges módzatok is helyet kapnak. A stratégia, a definíciók alapján, egy komplex fogalom, amely magában foglalja a célkitűzéseket, a megvalósításhoz szükséges erőforrásokat és eljárásokat, a jövőre vonatkozó víziókat (Balaton et al. 2007).

A területfejlesztési stratégiák általános célja a térségi hátrányok csökkentése, a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználása, valamint a fejlesztendő területek beazonosítása, a területi kohéziót elősegítő tényezők feltárása. A fejlesztési stratégiák célja lehet például a gazdasági diverzifikáció elősegítése, az oktatási és egészségügyi infrastruktúra fejlesztése,

valamint a helyi közösségek erősítése és összetartása (ADR 2021). A fejlesztési irányokat meghatározza a helyi materiális (magántőke, infrastrukturális tőke) és immateriális erőforrások felhasználása, azon belül is a természeti, a humán és a kulturális tőke gyarapodása (Bodnár 2020, Dinya 2013, Káposzta 2014). A vidék-város témában számtalan kutatás foglalkozik a vidékfejlesztési stratégiákkal és a jó gyakorlatok bemutatásával (Espon 2022, Dassis 2018, Masot- Gascon 2021).

Fő kutatási kérdésünk arra vonatkozik, hogy a közösségi szegénységgel jellemezhető települések fejlesztési stratégiáiban a helyi humán fejlettségi indexet (IDUL¹⁴) alkotó dimenziók, mint oktatás, gazdaság, egészség, milyen szerepet kapnak (Sandu 2020). Ehhez kapcsolódón, olyan kérdésekre keressük a választ, mint, hogy hogyan tervezik például a demográfiai változásokra reagálni, hogyan támogatják az oktatást és a képzést a közösségekben, milyen gazdasági intézkedéseket hoznak annak érdekében, hogy növeljék a helyi vállalkozások versenyképességét és fenntarthatóságát az egyes települések, valamint azt is vizsgáltuk, hogy milyen helyi erőforrásokra és lehetőségekre alapoznak a jövőbeli tervek. A kutatási kérdéseinket a szakirodalmi áttekintésre alapozva fogalmaztuk meg, ezek mentén vizsgáljuk a fejlesztési stratégiákat.

Bihar megyében, az Érmellék kistérség 12 településén végzett elemzés során a 2021-2027-re vonatkozó helyi fejlesztési stratégiákat tekintettük át. A terület sajátosságai tették érdekessé a vizsgálatot, amely arra vonatkozik, hogy a hátrányos, adott esetben elszigetelt kistérségek milyen „távol” vannak az Európai Unió fejlesztési politikáktól, amelyek a területi kohéziós, területfejlesztési irányokat meghatározzák.

A vizsgálati terület a romániai Bihar megye északi részén fekvő kistérség, amelynek a néprajzi neve az Érmellék. Ez nem közigazgatási elnevezés. Jellemzően kistérségek alkotják, többségi lakossága magyar, illetve jelentős számú a magyar roma közösség. Hátrányos helyzete rurális jellegéből, etnikai összetételéből, valamint gazdasági jellemzőiből fakad (Gál – Pásztor 2023). A mikro-régiót 14 közigazgatási egység alkotja (amelyből három város, egy nagy község és 10 kisebb község). Az egyes közigazgatási egységekhez kisebb falvak is tartoznak, így maga a települési hálózat összesen 46 településből áll.

A kutatás módszertani kerete

Kutatási kérdéseink arra vonatkoznak, hogy az önkormányzatok milyen célokat fogalmaznak meg a fejlődés érdekében, miben látják a térség erőforrásait, milyen társadalmi-gazdasági hatású tervek jelennek meg a fejlesztési stratégiákban, amelyek a lakosság szociális és gazdasági jóléte szempontjából fontosak lehetnek, ezen belül is hogyan segítik elő a foglalkoztatást, a szegénység csökkentését vagy éppen a vállalkozások fejlődését. Arra is választ kerestünk, hogy a diagnózis-elemzések alapján milyen fejlődési irányokat azonosítottak be, valamint a további tervek indokoltságát mutatják-e az egyes települési elemzések. Kutatásunkban arra is kitérünk, hogy a SWOT (mivel ez minden dokumentum része) analízisekben, megjelennek-e endogén tőkeformák, amelyekre alapozva lehet fejlesztési sikereket elérni a lehetőségek, az erősségek között. Olyan elemeket kerestünk, amelyek a humán tőke, a természeti és a kulturális tőke aktivizálhatóságára utalnak. Ezek a tényezők összefüggést mutatnak az IDUL alkotta dimenziókkal is, amely a település elszegényedésére utal. Ez adja jelen kutatásunk újszerűségét. Választott módszerünk a dokumentumelemzés, melynek lényege, hogy a településfejlesztési stratégiákban megfogalmazott célokat, prioritásokat és javaslatokat feltárja és értelmezza. Elemzési szempontjaink az oktatásra, gazdaságra, egészségfejlesztésre, valamint a helyi erőforrások bevonására irányuló tartalmakat vizsgáltuk. Ezek a dokumentumok releváns információforrások a kutatási téma szempontjából. A stratégiák hosszú távú terveket,

¹⁴ IDUL: román betűszó Indicele Dezvoltarii Urbane Locale, magyarul Helyi Humán Fejlettségi Index (Sandu 2020), a szövegben a továbbiakban is az IDUL rövidítést alkalmazzuk.

erőforrások hatékony felhasználására, versenyképesség növelésére vonatkozó javaslatokat is tartalmaznak (Poór 2016).

A stratégiák nyilvános dokumentumok, így azokat a települések honlapján sikerült elérni. Ettől csak két esetben tértünk el, ahol személyes megkeresés után kaptuk meg a dokumentumot. A kutatási területen ugyan 14 közigazgatási egység található, azonban két község esetében nem készültek el a fejlesztési stratégiák. Ebben a két esetben a demográfiai adatok aktualizálását a rendelkezésre álló népszámlálási adatok alapján végzetük. Az elemzés során törekedtünk egy szisztematikus elemzési folyamat kialakítására, az adatok strukturált vizsgálatára. Kerestük azokat a mintázatokat vagy kulcsfontosságú információkat, amelyek segítették a kutatási kérdések megválaszolását. A rendszerezés alapját demográfiai, iskolázottsági, foglalkoztatási adatok szolgálták, valamint a versenyképesség fejlesztésére utaló elemek. A kistérségi stratégiák elemzését kiegészítette két másik stratégia áttekintése is: az Észak-nyugati régió fejlesztési stratégiája és Bihar megye fejlesztési stratégiája. A következőkben a két dokumentum alapján az Érmellék helyzetére hatást kifejtő elemeket mutatjuk be.

Regionális adottságok, érmelléki jellemzők

A kutatási területre vonatkozó stratégiák áttekintése előtt, néhány gondolat erejéig reflektálunk a regionális és megyei fejlesztési stratégiák idevágó elemeire. A regionális és megyei fejlesztési stratégiák nem csupán gazdasági célokat szolgálnak, hanem közvetlen hatással vannak az emberek életminőségére, a társadalmi mobilitásra és az egyenlőtlenségekre is. Összegzésünk segít megérteni, hogyan érintik ezek a fejlesztési tervek az érmelléki helyi közösségeket, és milyen módon járulnak hozzá az egyenlőtlenségek csökkentéséhez. A különböző szintű stratégiákban megfogalmazott irányelvek célja az, hogy a meglévő lehetőségeket a lehető legjobban kihasználják, és a helyi stratégiai erőfeszítéseket összehangolják a nemzeti és európai szinten elfogadott fejlesztési irányelvekkel. Az Európai Unió fenntartható fejlődésre fókuszáló irányelvei alapján az Észak-nyugati fejlesztési régió célkitűzései a következők:

- Innováción és digitalizáláson alapuló versenyképes gazdaság,
- Fejlett humán és társadalmi tőke,
- Fenntartható, hiteles és vonzó lakókörnyezet,
- Felelősségteljesen kihasznált természeti környezet,
- Kiváló fizikai és digitális kapcsolat (ADR 2021).

A megyei stratégiai keretrendszer elemzése arra összpontosít, hogy a stratégia önkormányzati szinten kompatibilissé, megvalósíthatóvá váljon és integrálódjon a magasabb szintű stratégiai irányokba és prioritásokba (mint például regionális, nemzeti és európai szintű stratégiai célkitűzések). Bihar Megye Tanácsa öt területi szintű stratégiai kezdeményezést azonosított, amelyek közvetlenül hozzájárulnak a megye fejlesztési víziójának megvalósításához. Ezek a kezdeményezések a gazdasági és társadalmi fejlődést célozzák meg, figyelembe véve a megye különböző területeinek sajátosságait, erőforrásait, környezetét, valamint a specializáció és felszereltség szintjét, tiszteletben tartva a meghatározott fejlesztési elveket:

- Nagyvárad repülőtér modernizálása,
- gazdasági/vállalkozói környezet fejlesztése Telegd – Élesd térségben,
- fenntartható turizmus fejlesztése a Nyugati Szigethegységben,
- gazdasági környezet fejlesztése Belényesen és vonzáskörzetében,
- az Érmellék mikro-régió gazdasági megerősítése és sokszínűvé tétele (Bihar megye fejlesztési stratégiája 2022).

A fejlesztési elképzelések között található egy, az Érmellék gazdasági bázisának megszilárdítására és diverzifikálására vonatkozó is Margitta – Érmihályfalva – Székelyhid tengelyen. A stratégiából is egyértelműen körvonalazódik, hogy a Bihar megyei települések jelentős fejlődési eltéréseket mutatnak. Nagyvárad és Szalonta kivételével a megye összes városa stagnál vagy hanyatlik. Ebben a kontextusban a megyei stratégia kiemelt célkitűzése a tudásalapú gazdaság fejlesztése, ezáltal egy olyan gazdasági gyarapodás elindítása, amely képes

magas hozzáadott értéket generálni, magasan képzett humán erőforrást bevonni és kapcsolatot teremteni nemzetközi gazdasági szereplőkkel. Az urbanizációs törekvések a megyei célkitűzések központi elemét képezik, az urbanizációs folyamatok által előidézett kihívásokra és lehetőségekre reagálnak. Ez a célkitűzés megjelenik a megye kisvárosi körzeteinek esetében.

A stratégia szempontjából meghatározó a demográfiai helyzet. Ebben a kontextusban, a demográfiai kilátásokat az alábbi statisztikai adatok szemléltetik:

- A megye lakossága csökken (-6% az elmúlt 29 évben), ez a trend az összes megyei városban és a megye legtöbb községében is látható.
- A lakosság közel 50%-a városokban él.
- A 65 év feletti lakosság növekedése (5%) egyidejű a fiatal lakosság (14 év alattiak) 6%-os csökkenésével és a munkaképes korú lakosság (15-64 év) 2%-os növekedésével.
- a demográfiai öregedési mutató is emelkedik, 2021-re 100 fiatal (15 év alatti) lakosra 110 idős (65 év feletti) lakos jut.
- A demográfiai függőségi mutató is növekszik; minden 100 munkaképes korú lakosra (15-64 év) 47 eltartott (14 év alattiak és 65 év feletti) jut.
- A megye lakosságának átlagéletkora (2021-ben) 41,3 év, 1992-hez képest 15%-kal nőtt.
- Az átlagos várható élettartam (2021) 75,3 év, 1992-hez képest 10%-kal nőtt.
- A születések aránya Bihar megyében 8,8 ezrelék (2021), csökkenés tapasztalható az előző évekhez képest (2010-ben 10 ezrelék), hasonló a nemzeti (8,1) és a regionális (8,8) szinthez.
- A természetes szaporodás negatív (-5 ezer lakosra), hasonlóan a regionális (-4,3) és a nemzeti (-5,3) trendekhez.
- A halálozási arány növekszik, 2021-ben 13,8 elhunyt jut ezer főre, míg 2010-ben ez az arány 11,9 volt, miközben a regionális szinten 13,1, a nemzeti szinten pedig 13,4.
- Az csecsemőhalandóság csökken, 2021-ben 7,2 (2010-ben 9,5) ezrelék, hasonlóan a regionális (7,3) és a nemzeti (6,1) szinthez, ahol a trendek szintén csökkenőek.
- A migrációs mérleg pozitív (+551), azaz több ember érkezik a megyébe, mint amennyien elmennek, de ez inkább a vidéki környezetre (+1620) vonatkozik, mint az urbánusra (-1069) (Bihar megye fejlesztési stratégiája 2022, 46).

Egy terület oktatási tőkéje jó eszköze egy közösség azon képességének, amely a fenntartható és a hosszú távú fejlődés alapja. Az iskolai végzettség, az egészségi szint, a jövedelem mellett, kulcsfontosságú mutatója egy régió versenyképességének. Nehéz egy közösségnek a befektetések odavonzása, olyan lehetőségek megteremtése, amelyek jelentős hozzáadott értéket eredményeznek a közösségben és magas jövedelmet biztosítanak, abban az esetben, ha a térségben a felsőfokú végzettségűek aránya alacsony. Éppen ezért a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának növekedése minden térségben fontos. A népszámlálási adatok szerint a megye lakosságának 14%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, hasonlóan a regionális és országos szinthez, ugyanakkor a lakosság 24%-a rendelkezik középiskolai végzettséggel, 13% általános iskolai végzettséggel, 3,5% pedig iskolázatlan (INS 2022). Számos más tényező is befolyásolja a gazdasági fejlődést és a társadalmi jólét szintjét, a demográfiai és oktatási tényezőkön túl, az egészségügyi helyzet, a természeti környezet és a területi sajátosságok is számítanak.

Bihar megyében, a városi és vidéki fejlesztési szintek között megmutatkozó eltéréseket szemlélteti a D. Sandu szociológus által kifejlesztett helyi humán fejlettségi index (IDUL). Az index 55-ös szintje alatti települések szegénynek tekinthetők. Az index összességében a települések közösségi tőkéjét méri az emberi, egészségi, életfontosságú és anyagi dimenziók szempontjából. Az indexet olyan mutatókból származtatják, mint az oktatásra, gazdasági teljesítményre és egészségi állapotra vonatkozó tényezők. Az index alacsony értékei a „közösségi szegénységre” utalnak (Sandu 2020). A Bihar megyei érték 49,9, az érmelléki települések átlag értéke pedig 44,6. Mindössze két település esetében találunk 55-nél magasabb értéket, ez pedig Margitta (60,1), illetve Érmihályfalva (59,3). Ezek az értékek alátámasztják a

kistérség hátrányos jellegét, megmutatkoznak a foglalkoztatási, az egészségi, a jóléti diszkerpanciák. Az érmelléki települések hátrányos helyzetét tekintve elmondhatjuk, hogy előregedő lakossággal rendelkezik, etnikai csere folyamata jellemzi, alacsony iskolázottsági szintű aktív lakossággal számolnak, valamint magas munkanélküliséggel néznek szemben. Gazdasági- társadalmi jellemzői a hátrányos helyzetet tartósítják (Gál – Pásztor 2023).

A településfejlesztési stratégiák elemzési eredményei

Az Érmellék kistérség Bihar megyéhez tartozó települései¹⁵ helyi fejlesztési elképzeléseinek a megismerése érdekében dokumentumelemzést készítettünk a 2021-2027-re vonatkozóan kidolgozott és elfogadott fejlesztési stratégiák felhasználásával. Két település esetében a fejlesztési terv elfogadása még folyamatban volt, így azok még nem voltak hozzáférhetők az elemzés időpontjában. A dokumentumelemzés során kitértünk a település-diagnózisok áttekintésére, majd két fő szempont szerint haladtunk: a humánerőforrás, illetve a gazdasági összetevők mentén. Így ötvöztük a társadalmi és gazdasági adatokat. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a stratégiák helyzetfeltáró-diagnózis fejezetei milyen mértékben és kontextusban tárják fel az illető település gazdasági szerkezetét és annak minden mutatóját. Másrészt a stratégiai célokat és irányokat is elemeztük, azt vizsgáltuk, hogy a gazdaságfejlesztési elképzelések milyen mértékben és milyen kontextusban jelennek meg ezekben a dokumentumokban.

A stratégiák elemzését megkönnyítette azok egységes szerkezete. A települési dokumentumok logikája szerint az első rész egy részletes települési diagnózist tartalmaz, amelyet egy SWOT analízis foglal össze, ezt pedig a víziók, célkitűzések meghatározása követi. A stratégiák erősségének tekinthető a bevezető történelmi részek kidolgozottsága. Ebben a vonatkozásban több dokumentum kulturális értékképző. A diagnózis-elemzések komplex kutatási folyamatok eredményeit összegzik. Kielégítik a diagnózis műfajával szembeni standard elvárásokat (Poór 2016), vagyis az általános jellemzőkön túl kitérnek a földrajzi, demográfiai, gazdasági, infrastrukturális, kulturális szempontú adatokra. A felmérések sokszínű kutatási módszerek alkalmazásával készültek. A módszerek egyrészt szekundér adatelemzést tartalmaznak, másrészt primér adatgyűjtést szolgáló kvalitatív és kvantitatív eljárásokat, úgy, mint fókuszcsoporthozos interjú, szakmai interjú, illetve a kérdőíves felmérés. A szekundér elemzéshez felhasznált adatok hitelességét a források validitása garantálja. A felmérések általában megcélozták a lakosságot és a szakmai közösséget egyaránt.

A települések által kidolgozott stratégiákban számos közös kihívás és veszély szerepel. Demográfiai jelenségek közül több negatív tendencia is mutatkozik, mint a migráció, alacsony születési arányszámok, előregedés. Az elvándorlás minden településen érezhető és magába foglalja a szakképzett munkaerő csökkenését. Különösen aggasztó, hogy az elvándorlás főleg a fiatalabb korosztályt érinti, ami a gyerekszám csökkenéséhez vezet és az iskolák elnéptelenedését is maga után vonja. Ennek a hatása már most is megmutatkozik, mivel néhány településen már nincs óvoda gyermek és működő óvoda a térségben.

A munkaerőpiaci kínálat korlátozott, a létező foglalkoztatási lehetőségek nem biztosítanak elegendő munkahelyet a helyi lakosok számára. A térség minden településén megjelenik a szolgáltatási ágazat, azonban alacsony foglalkoztatottsággal. Ezek leginkább családi vállalkozásokként működnek. A helyi foglalkoztatási lehetőségek között alapvetően a mezőgazdasági tevékenységek, állattenyésztés és napszámos munka dominál. A munkaerő kiingázásával minden település szembesül. Az aktív lakosság foglalkoztatottsága helyben nem megoldott, ezért a munkavállalásnak a lehetőségét az ingázás teremti meg. A községek szintjén magas az ingázók aránya, de a városok munkavállalói között is vannak ingázók. A községekben a szakmai végzettséggel rendelkező személyek migrációja, különösen az urbanizált területek és

¹⁵ Ide tartozó települések, közigazgatási egységek: Érmihályfalva, Margitta, Székelyhíd, Biwardioszeg, Biwardifélegyháza, Érábrány, Érbogyoszló, Érkötvéyes, Érszemjén, Értarcsa, Érszöllös, Kiskereki, Szalacs, Vedresábrány/ Monospetri.

külföld felé történő elmozdulása tapasztalható. A legnagyobb felvevő pont Nagyvárád, de a külföldi (magyarországi) munkavállalás is gyakori, amely nem napi ingázást, hanem hetit vagy havit jelent. A feketemunka arányának növekedése is kihívást jelent a kistérség számára. A fekete/szürke zónában való foglalkoztatás negatív következményekkel jár a munkaerőpiacra, a helyi gazdaságra és a szociális ellátórendszerre.

Az is megfigyelhető, hogy az idősebb lakosság lassabban alkalmazkodik a jelenlegi világ változásaihoz és kihívásaihoz, különös tekintettel a mobilitás és a szakmai átképzés vonatkozásában. A munkaerőpiaci versenyképesség megszerzésében, kialakításában lemaradnak. A humán erőforrás helyzetére utal az is, hogy a lakosságnak egy jelentős része nincs sem munkavállalói, sem munkanélküli státuszban. A függőségi ráta, vagyis az aktívak és eltartottak aránya kedvezőtlenebb értékeket mutatnak, akár az országos, akár a megyei adatokhoz képest. A tartós munkanélküliség aránya ennek következtében magas. Ennek a folyamatnak a veszélyeként prognosztizálják a diagnózisok a szociális függőség kialakulását, amely további anyagi terhet jelent.

Annak ellenére, hogy jelentős a mezőgazdasági tevékenység, számos kihívás merül fel, mint például az infrastrukturális lemaradás, ami hátráltatja a terület agrárgazdaságának fejlesztését. A mezőgazdaságban dolgozók előregedése is problémát jelent. Úgy tűnik ez az ágazat kevésbé vonzó a fiatal munkavállalók számára. További kockázati tényezők, például aszály, árvíz, talajerózió is negatívan befolyásolják az ágazat hatékonyságát. A mezőgazdasági területeken történő agrár tápanyagok ellenőrizetlen kijuttatása talajeróziót és a talajvíz kémiai szennyeződését okozza. A termékek értékesítése is problémát jelent a térségben, hiányoznak a jól kidolgozott ellátási láncok, valójában – kevés kivétellel – ezek önszerveződő, kvázi informális módon zajlanak.

Az elemzések eredményeként néhány település esetében a szegénység, a társadalmi inklúzió hiánya kiemelt problémaként jelenik meg. Az esetek többségében ennek etnikai színezete is van. A magas arányú roma lakosság kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzete felerősíti ennek a kérdéskörnek az intenzitását.

A fejlesztési tervekben feltüntetett népességi adatok érdekessége, hogy jelentős eltérést mutatnak a 2021-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva. Ha az egyes települési népességi adatokat nézzük, akkor közel 74.300 fő az Érmelléken élők száma, miközben ez a népszámlálás szerint csupán 66.233 fő. Az igen magas eltérés elgondolkodtató, mert ez a közel nyolcezer fő különbség három közép méretű érmelléki község teljes lakosságát tenné ki. A legnagyobb az eltérés Margitta esetében, ott 17.614 lakost említ a fejlesztési terv, miközben a népszámlálásba alig több, mint 13.000-en kerültek be. Két ezer fős eltérés van a Székelyhíd város lakossági adatai között. Jelentős az eltérés Bihardíószeg és Érsemjén esetében is, közel 600 fő mindkét településen. Szintén többlettel számolnak Érbogyoszlón is, itt 300 fő az eltérés. Ennek az a magyarázata, hogy a fejlesztési tervek még a 2011-es népszámlálás adataira támaszkodnak, hiszen a stratégiák frissítése korábbra volt ütemezve, mint a legutolsó népszámlálás. Azonban a forrásokban a népszámlálási időponthoz közel eső adatforrásokat használtak. A népességi adatok központi és helyi értékei közötti különbségek magyarázata véleményünk szerint abban rejlik, hogy helyi szintű értékek a közömbös állampolgári magatartással kevésbé szembesülnek, a háztartásokról, ezek személyi összetételéről naprakész adatokkal rendelkeznek az önkormányzatok, aktuálisabb adatokkal rendelkeznek a helyi roma közösség demográfiai jellemzőiről, valamint az alkalmanként külföldön dolgozók helyzetéről. A települések humán erőforrásának vizsgálatában további pontatlanságokat generálhatnak ezek az adatok.

A kialakított víziók célul tűzik ki ezeknek a problémáknak a megoldását. A víziók sorát az infrastruktúra és a mezőgazdaság fejlesztése vezeti. Az úthálózat korszerűsítése, a csatornahálózat kiépítése, a gázvezeték kiépítése kiemelt helyen vannak a megvalósítási tervek között. A foglalkoztatási lehetőségek kialakítása a gazdaságfejlesztés alappillére. Ezen belül a fiatalok elhelyezkedési esélyének a növelése prioritást élvez. Az elvándorlás csökkentésének ez lehet az egyik eszköze. A digitális infrastruktúra fejlesztése is említésre kerül. Ezek a célkitűzések összhangban vannak a regionális és megyei irányokkal is.

Az önkormányzatok termény-átvevőpontok kialakítását tervezik a mezőgazdaság hatékonyságának, azon belül elsősorban a minőségi ellenőrzött termékek előállításának és értékesítésének javítása érdekében. Ezen intézkedéssel a mezőgazdaságban gyakran tapasztalt agrár tápanyagok túlzott használatának is gátat lehet szabni. A mezőgazdasági kihívások között szerepelnek az aszályos időszakok és a szélsőséges időjárás okozta károk. Bár a klímaváltozásnak betudható éghajlati változásokat nem lehet közvetlenül befolyásolni, az aszály okozta problémákon lehet enyhíteni az öntözött területek növelésével. Ennek érdekében a fejlesztési szándékok között szerepelnek irrigációs rendszerek kialakítása.

Az oktatásra vonatkozóan két csoportba sorolhatók a fejlesztési tervekben található elképzelések, egyrészt az oktatási környezet megfelelővé tétele, a sportlétesítmények létrehozása, a fizikai adottságok javítása jelenik meg, másrészt pedig a felnőttoktatás meghonosítása, népszerűsítése, a szakképzés és átképzés hozzáférhetősége kap teret. A gazdaságfejlesztés alappillére a foglalkoztatási lehetőségek kialakítása. A folyamatos tanulás népszerűsítése olyan intézkedés, amely az idősödő népesség munkaerőpiaci aktivitásának motiválását és eredményességét fokozza. Az oktatásnak ez a formája fejlesztendő elem a stratégiákban. A felnőttképzés általában nem egy ismert megküzdési stratégia, országos szinten nagyon alacsony, alig haladja meg az 1%-ot a 25-94 év közötti lakosság részvétele, míg ez az arány az EU-ban 10% feletti (Európai Bizottság 2020).

A szociális ellátás területén is bővítéseket tartanak fontosnak, főleg az idősödő lakosság ellátását illetően. Ebben a vonatkozásban egy helyi potenciált emelnek ki, amit lehetőségként neveznek meg a stratégiák az önkéntességet, tételeken az idősgondozásba való bevonódás kapcsán. A térségben nem népszerű ez a tevékenység, viszont egy erőforrást jelenthet a helyi közösségeknek.

A települések arculatának fejlesztése egy prioritás a stratégiai tervekben. Az EU-s finanszírozási lehetőségek bevonása egyike a célkitűzéseknek. A turizmus fejlesztésében is lehetőséget látnak, az agro-turizmus egy kiaknázatlan erőforrást jelent egyes települések esetében. Mindezek arra utalnak, hogy az innováció egyik eleme a települési vonzerő fokozásában rejlik.

A SWOT analíziseket áttekintve pozitív vonásokat is felfedezünk, hiszen a vizsgált települések erősségekkel is rendelkeznek. A szakmai jártasság a mezőgazdaságban kiemelkedőnek bizonyul, és jellemző a mezőgazdasági tevékenységek sokszínűsége. Az egyes települések eltérő ágazatokban tevékenykednek, hisz a gabonatermesztés, a gyümölcsstermesztés vagy zöldségstermesztés, illetve az állattenyésztés egyaránt előfordul a kistérségben. A városi jelleg is megnyilvánul a gazdasági szerkezetben: az ipari tevékenységek hangsúlyos jelenléte a városokra jellemző. A könnyűipari ágazat mindhárom érmelléki városban hosszú ideje jelen van.

Az elemzésbe bevont településfejlesztési stratégiákból a következő jellemzők rajzolódnak ki:

- A gazdasági diverzifikáció és az innováció támogatása fontos cél, amely hozzájárul a települések gazdasági fejlődéséhez és versenyképességének növeléséhez, különös tekintettel a mezőgazdasági tevékenységre.
- A társadalmi kohézió erősítése és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése kiemelt szempont, például az oktatás kapcsán, illetve az egészségügy és a szociális szolgáltatások terén történő fejlesztések révén.
- A helyi kulturális és történelmi örökség megőrzése és előmozdítása fontos szempont, amely hozzájárul a települések identitásának erősítéséhez és néhol a turisztikai vonzerejének növeléséhez.
- A digitális fejlődés és az információs technológia használata előtérbe kerül, például a digitális oktatási és egészségügyi szolgáltatások fejlesztése révén.
- A partnerségek és együttműködések kialakítása fontos része a stratégiáknak, a helyi, regionális és nemzetközi szintű szereplőkkel való együttműködésre építve.

Az adatok táblázatba rendezése áttekinthetőbbé teszi az elemzési szempontokat és a kapott eredményeket (1. táblázat).

1. táblázat: Érmelléki helyi fejlesztési stratégiák fő célkitűzései
 Table 1.: Main objectives of local development strategies in Érmellék

Dimenziók	2021-2027-es időszakra vonatkozó fejlesztési stratégiai elképzelések
Demográfia	Előregedés, inaktivitás, migráció csökkentése
Humán erőforrás	Iskolázottsági szint növelése, felnőttoktatás, oktatási környezet fejlesztése, inklúzió
Gazdaság	Kis- és középvállalkozások támogatása
Foglalkoztatás	Kiingázás csökkentése, munkahelyteremtés
Egészség	Rendelők korszerűsítése, szolgáltatások bővítése
Mezőgazdaság	Irrigáció, Termény-átvevő pontok
Rendelkezésre álló erőforrások	Agro-turizmus fejlesztése
Egyéb	Digitális láthatóság

Forrás: saját szerkesztés

A közösségi erőforrást mérő IDUL az oktatásra, gazdaságra, egészségre vonatkozik. A stratégiák fókuszpontja az infrastrukturális fejlődés, amely magába foglalja az úthálózat, a hiányzó vízhálózat és a gázhálózat bővítését. Az oktatási pillér a közoktatás és a felnőttoktatás fejlesztését, valamint a digitalizációs fejlesztéseket tartalmazza. Az egészségi állapot javulását a meglévő szolgáltatások minőségének javításában, új szolgáltatások létrehozásában és az egészségtudatosság növelésében látják. A gazdasági fejlődés a mezőgazdasági vállalkozások támogatásában, valamint más ágazati területeken tevékenykedő kis- és középvállalkozások létrehozásában valósulhat meg.

A települések földrajzi fekvése, a magyar határ közelsége révén, jelentős endogén erőforrásként jelenik meg a településdiagnózisokban, mivel lehetőséget nyújt a határon átnyúló együttműködésre. Fontos cél a turizmus különböző formáinak diverzifikálása és fejlesztése, valamint a belföldi és nemzetközi turizmus elősegítése. Jelenleg a turisztikai erőforrások nincsenek megfelelően kihasználva, de az infrastruktúra fejlesztésén keresztül a turizmus fejlődése is megvalósulhat.

A tervek a jólét számos területére ható fejlesztési célokat tartalmaznak. A stratégiák figyelembe veszik az urbanizáció hatásait az egyes társadalmi csoportokra, például a munkalehetőségek szerkezetének átalakulását, a lakóhelyi közösségek összetételének és dinamikájának változását, valamint az egyenlőtlenségek és az inklúzió alakulását a településeken. A kiemelt fejlesztési dimenziók mindezt alátámasztják.

Összegzés

Kutatásunk célja egy Érmellékre vonatkozó társadalmi-gazdasági látóképet leírása volt a 2021-2027-es időszakra vonatkozó helyi fejlesztési tervek alapján. A hasonló elemzések (Bodnár 2020, Maost – Gascon 2021) láthatóvá teszik a térségi jellemzőkre épülő közpolitikai hatásokat, azok megvalósítási tervét, utalnak az egyes területek beragadására, segíthetik azok okainak feltárását. Tetten érhető általuk, vélhetően, a fejlődés irányába mutató változás. Ezek a dokumentumok konstruktívan járulnak hozzá az Európai Unió pályázati források lehívását célzó pályázati dokumentációk összeállításához.

Kutatási kérdéseinkre kapott válaszainak szerint a stratégiai dokumentumok általában részletesen foglalkoznak az adott település gazdasági szerkezetével és mutatóival, ismerik azok erősségeit és gyengeségeit a helyzetfeltáró-diagnózis eredményeként. Ezen felül, a stratégiai célok és irányok általában meghatározzák a gazdaságfejlesztés fő területeit és céljait, valamint az ezek eléréséhez szükséges intézkedéseket, mint a humán erőforrás fejlesztését. A területi kohézió elősegítése érdekében a stratégiai tervek egységesen kitérnek a fiatalok helyben tartását ösztönző intézkedések bevezetésére, a munkalehetőségek számának növelésével. Ezzel

összefüggést mutat a mezőgazdaság adta lehetőségek jobb kihasználása, erre az ágazatra épülő vállalkozások segítése. Az immateriális tőke gyarapítását szolgálja a felnőttoktatás népszerűsítése, az erre való motiváció. Fontos megjegyeznünk, hogy a dokumentumok közötti tartalmi és mélységi különbségek lehetnek a települések sajátosságai és fejlettségi szintjei szerint.

Az elemzési eredmények hozzájárulnak a térség kihívásainak és lehetőségeinek jobb megértésében. A beazonosított jellemzők alapján elmondható, hogy ezek elősegítik az atipikus munkavégzési formák elterjedését és kiemelkedő fontossághoz jutnak az informális munkaerőpiaci túlélési stratégiák. Véleményünk szerint az Érmellék területén az emberi erőforrások és a foglalkoztatás terén olyan dinamikák és struktúrák alakulhatnak ki, amelyek egyedülállóak és figyelemre méltóak regionális és nemzetközi összefüggésekben. A fejlődést elősegítő külső és belső erőforrások optimális kiaknázása egy vidéki, hátrányos helyzetű kistérségben kritikus szerepet játszik a gazdasági növekedés, a szociális kohézió és fenntarthatóság biztosításában. A stratégiákban megjelenő fejlesztési irányok hozzájárulhatnak a sikeres felzárkóztatáshoz, javuló és fenntartható életminőséget biztosító települések kialakításához.

Jelen tanulmány a fejlesztési stratégiák elsődleges elemzésére támaszkodik, melynek során megmutatkoznak a kutatás korlátai is, hiszen a fejlesztési stratégiák eltérő szintű és mélységű, minőségű anyagok, amelyek mentén egységes elemzési perspektívát igyekeztünk kialakítani, hogy legyen egy rálátásunk az Érmellékre, mint kistérségre. Ugyanakkor egyértelműen kirajzolódik az a tendencia, hogy minden település esetében nem áll rendelkezésre egy minőségi, azonos módszertani megalapozású, közép- és hosszútávú vízió alapuló stratégia, így a jövőben ezen téma mentén érdemes lesz szakmai interjúkkal kiegészíteni az empirikus anyagot. A fejlesztési stratégiák elemzését célzó vizsgálatunk azonban így is aktuális kérdéseket helyez középpontba, hiszen a 2021-2027-es ciklusban ezek a dokumentumok képezik az egyes települések fejlesztését célzó pályázatok elbírálását, finanszírozhatóságát – egyéb paraméterek mellett – így fontos tudnunk ezen kistérség versenyképességének megítélését, a megyei és régiós célkitűzésekhez való illeszkedését.

Irodalomjegyzék

- ADR NORD-VEST (2021): Planul de Dezvoltare Regională Nord-Vest 2021-2027 <https://www.nord-vest.ro/adr-nv-2/dezvoltare/planuri-de-dezvoltare-regionala/> [Letöltve 2023. 09.11.]
- BALATON K. – Dr. HORTOVÁNYI L. – INCZE E. – LACZKÓ M. – Dr. SZABÓ Zs. – TARI E. (2017): Stratégiai menedzsment, Budapest: Akadémiai Kiadó
- BELUSZKY P. – SIKOS T. T. (2007): Változó falvaink, *Tér és Társadalom*, 21(3), 1-29
- BIHAR MEGYE INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA (2022): Strategia Integrată de Dezvoltare Durabilă A Județului Bihor 2021-2027. Bihar Megye Tanácsa
- BODNÁR G. (2020): Az endogén fejlődés tényezőinek vizsgálata rurális térségekben, JATEPress Szeged
- CZIKKELY M. (2018): Urbanizációs tendenciák és problémák, valamint a városok népességváltozásából eredő környezeti hatások, *PRO SCIENTIA RURALIS* 2. 86-98.
- DELGADO-VIÑAS, C. (2019): Depopulation Processes in European Rural Areas: A Case Study of Cantabria (Spain). *European Countryside*, 11(3), 341–369
- DINYA L. (2013): „Zöld” prioritások érvényesítése a megyei szintű területfejlesztési stratégiákban, *Journal of Central European Green Innovation*, 1 (1.), 21–33.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2020): Education and Training Monitor 2020 <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/romania.html> [Letöltve:2024.06.21]
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2024): The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward, Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the

- Committee of the Regions, Brüsszel, The long-term vision for the EU's rural areas: key achievements and ways forward, Report from the Commission [Letöltve:2024.06.20.]
- ESPON (2022): Functional rural areas in Romania A methodological investigation Final Report <https://www.espon.eu/sites/default/files/2024-05/functional-rural-areas-in-romania.pdf> [Letöltve:2024.06.20.]
- GÁL K. – PÁSZTOR R. (2023): Az érmelléki munkaerőpiac sajátosságai egy kvalitatív kutatás példáján, *Erdélyi társadalom*, 21(1), 33-63 <https://erdelyitarsadalom.ro/9-hungarian/korabbi-szamok/733-xxi-evfolyam-1-szam-2023-1.html> [Letöltve:2024.03.01]
- INS. (2022): Dimensiuni ale incluziunii sociale în România, în anul 2021. Institutul Național de Statistică
- JOHNSON, K.M. – LICHTER, D.T. (2019): Rural Depopulation: Growth and Decline Processes over the Past Century, *Rural Sociology*, 84 (1), 3–27.
- MASOT, A.N. – GASCON J.L.G (2021): Sustainable Rural Development: Strategies, Good Practices and Opportunities, *Land*, 10(4), 366 <https://www.mdpi.com/2073-445X/10/4/366> [Letöltve:2024.06.20]
- KÁPOSZTA J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései, *Gazdálkodás*, 58 (5), 399–412.
- PAVEL, A. – MOLDOVAN, B.A. (2017): Dezvoltare locală în spațiul rural din regiunea Nord-vest a României, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 2(41), 34-50
- POÓR J. (2016): Menedzsment-tanácsadási kézikönyv - innováció - megújulás – fenntarthatóság, Budapest: Akadémiai Kiadó
- SANDU, D. (2020). Actualizarea indicelui dezvoltării umane locale: de ce, cum și cu ce rezultate. In IONESCU – HAROIU, M. (ed.) Politici urbane în România. World Bank. Raport de cercetare

Internetes források

- Érmihályfalva helyi fejlesztési stratégiája: <https://valealuiimihai.ro/programe-si-strategii/> [Letöltve:2023.09.20]
- Margitta helyi fejlesztési stratégiája: <https://marghita.ro/uncategorized/strategia-integrata-de-dezvoltare-urbana-a-municipiului-marghita-2021-2027/> [Letöltve:2023.09.20]
- Székelyhid helyi fejlesztési stratégiája: https://www.sacueni.ro/wp-content/uploads/2021/12/PDF_SIDU_StrategieIntergartaDezvoltareUrbaniSacueni_FINAL.pdf [Letöltve:2023.09.20]
- Bihardiószeg helyi fejlesztési stratégiája: <https://diosig.ro/programe-strategii> [Letöltve:2023.09.20]
- Biharfélegyháza helyi fejlesztési stratégiája: <https://rosiori.ro/documente/7c910a76e3e324e275831e6d57766bda.pdf> [Letöltve:2023.09.20]
- Érábrány helyi fejlesztési stratégiája: <https://comunapetreu.ro/documente/174be6efa86f910a372c4bffb313fe5e.pdf> [Letöltve:2023.09.20]
- Érbogyoszló helyi fejlesztési stratégiája: <https://buduslau.ro/strategia-de-dezvoltare> [Letöltve:2023.09.20]
- Érkörtvélyes helyi fejlesztési stratégiája: <https://curtuiseni.ro/strategia-de-dezvoltare> [Letöltve:2023.09.20]
- Értarcsa helyi fejlesztési stratégiája: <https://tarcea.ro/despre-institutie/programe-si-strategii> [Letöltve:2023.09.20]
- Érszöllős helyi fejlesztési stratégiája: <https://comunaviisoara.ro/despre-institutie/programe-si-strategii/strategia-de-dezvoltare-locala/> [Letöltve:2023.09.20]
- Kiskereki helyi fejlesztési stratégiája: <https://cherechiu.ro/strategia-de-dezvoltare> [Letöltve:2023.09.20]
- Szalacs helyi fejlesztési stratégiája: <https://www.salacea.ro/documente/bd0532b32ecf831bf6c406b99ecd9f4.pdf> [Letöltve:2023.09.20]